

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»**

АЛТУХОВ ОЛЕКСІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 336.7(477)"18/19"

**ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ВИНИКНЕННЯ,
СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ БІРЖОВОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ
(ДРУГА ПОЛ. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.)**

Спеціальність 07.00.06 – Історіографія, джерелознавство
та спеціальні історичні дисципліни

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Старобільськ – 2018

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота виконана на кафедрі всесвітньої історії та міжнародних відносин Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» Міністерства освіти і науки України (м. Старобільськ).

Науковий керівник: доктор історичних наук, доцент
Набока Олександр Вікторович,
Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри історії України

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Войцехівська Ірина Нінелівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри історії мистецтв

кандидат історичних наук, доцент
Радченко Наталія Миколаївна,
Ужгородський національний університет,
доцент кафедри історії України

Захист відбудеться «14» грудня 2018 р. о 11.30 годині на виїзному засіданні спеціалізованої вченої ради К 29.053.06 за адресою: 93400, Луганська обл., м. Северодонецьк, вул. Лисичанська, 1, конференц-зал

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (92703, м. Старобільськ, пл. Гоголя, 1).

Автореферат розісланий «___» листопада 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. О. Вовк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Однією з головних тенденцій розвитку сучасної української історіографії є збільшення наукового інтересу до проблем, пов'язаних із економічною історією України. Увага вітчизняних науковців сконцентрована переважно на тих періодах, коли оформлювалася господарча специфіка українських регіонів, яка існує й зараз. У цьому контексті дуже важливим є часовий проміжок з середини XIX – початку XX ст., коли у Наддніпрянській Україні відбувалися епохальні економічні зрушення, наслідки яких відчутні й сьогодні. Зокрема, на Півдні країни було сформоване потужне товарне сільськогосподарське виробництво зерна та цукру, орієнтоване на іноземні ринки. У той же час на Сході проходив процес динамічної індустріалізації, який визначив економічний розвиток Донецького регіону на багато років уперед. Одночасно з формуванням нових видів господарювання в Україні оформлюються і структурні елементи капіталістичного ринку, зокрема біржова торгівля, яка була тісно пов'язана з провідними галузями тодішньої української економіки.

У зв'язку з цим важливим є докладний науковий аналіз джерел з історії розвитку біржової справи в Наддніпрянській Україні в досліджуваний період. До таких матеріалів належать: нормативно-правові документи, матеріали тогочасної преси, публіцистичні та літературні твори сучасників подій. Значення цих матеріалів зумовлене наявністю в них великої кількості інформативного матеріалу, що стосувався тих чи тих аспектів біржової торгівлі, різних поглядів на її характер та результати, які висловлювали державні діячі, журналісти, науковці-економісти й навіть письменники.

Водночас комплексне вивчення зазначених джерел з історії біржової справи ще не стало предметом спеціального дослідження. Разом з тим детальне вивчення історії економічного розвитку Наддніпрянської України у XIX – на початку XX ст. можливе лише за умови виявлення та критичного осмислення всієї сукупності історичних джерел, що буде сприяти подальшому формуванню нових підходів до розуміння соціально-економічних процесів в Україні. Опрацювання матеріалів дасть змогу ввести до наукового обігу нові історичні документи, сприятиме розширенню та систематизації знань з окресленої проблеми.

З огляду на вищевикладене тема наукового дослідження на сучасному етапі розвитку історичної науки є актуальною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна праця виконувалась відповідно до напрямку наукового дослідження кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин «Джерела з політичної історії та думки України» (державна реєстрація № 0105U004269) та кафедри історії України «Соціально-економічний і політичний розвиток України (кінець XIX – XX ст.)» (державна реєстрація № 0110U000393).

Об'єктом дослідження є комплекс історичних джерел з історії біржової справи України другої половини XIX – початку XX ст.

Предметом дослідження є інформаційний потенціал та репрезентативність комплексу різноманітних документальних матеріалів, які дозволяють розглянути

історію розвитку біржової справи в Наддніпрянській Україні в досліджуваний період.

Мета дослідження полягає в комплексному вивченні, аналізі складу, змісту та репрезентативності масиву джерельних матеріалів з історії розвитку біржової справи Наддніпрянської України в другій половині XIX – на початку XX ст.

Відповідно до мети були сформульовані такі **завдання**:

- провести історіографічний аналіз вивчення джерельних матеріалів з історії біржової справи України в досліджуваний період;
- систематизувати комплекс джерел з цієї проблематики, охарактеризувати його головні групи;
- дати характеристику провідним теоретико-методологічних підходам дослідження та методам вивчення джерел з історії розвитку біржової справи України у XIX – на початку XX ст.;
- окреслити характер і змістовне навантаження джерел, у яких розкрито діяльність провідних біржових установ України;
- з'ясувати рівень достовірності опрацьованих документальних матеріалів, визначити їхнє походження, тематичне спрямування та інформаційну насиченість як джерел з історії біржової справи України в другій половині XIX – на початку XX ст.;
- залучити до наукового обігу раніше неопубліковані та неопрацьовані документи з досліджуваної проблематики.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з другої половини XIX до початку XX ст.

Нижньою хронологічною межею обрано 50 – 60-ті рр. XIX ст., коли з початком процесу реформування соціально-економічного устрою Російської імперії та становленням капіталістичних відносин розвиток біржової справи на українських землях значно прискорився. Це своєю чергою сприяло формуванню великого пласта джерельних матеріалів, пов'язаних з діяльністю українських бірж.

Верхньою хронологічною межею обрано 1917 р., коли у зв'язку з більшовицьким переворотом у Петрограді була ліквідована система біржової діяльності колишньої Російської імперії, до складу якої входили й українські землі.

Географічні межі дослідження визначені землями Наддніпрянської України, які входили до складу Російської імперії. Особлива увага була зосереджена на вивченні й аналізі подій та явищ, що відбувалися на території Київської, Херсонської та Харківської губерній, у центрах яких діяли провідні українські біржові установи.

Методи дослідження. Теоретичною основою дослідження є принципи історизму, об'єктивності, усебічності, системності.

Принцип історизму дозволив розглянути масив джерел з історії банківської справи України в досліджуваний період з урахуванням історичної ситуації та соціально-економічного становища українських земель у другій половині XIX – початку XX ст.

Використання принципу об'єктивності дало змогу проаналізувати рівень достовірності поданої в різних джерелах інформації.

Принцип усебічності дозволив розглянути різні за характером джерела в сукупності з іншими, що своєю чергою сприяло проведенню комплексного дослідження масиву документальних матеріалів, пов'язаних з діяльністю провідних біржових установ України.

Досягнення мети дослідження й виконання основних завдань зумовило використання трьох груп методів: загальнонаукових, загальноісторичних, спеціальних джерелознавчих.

Першу групу загальнонаукових методів складають аналіз, синтез, індукція, дедукція. Вони дозволили окреслити загальне поле дослідження.

Другу групу склали загальноісторичні методи: історико-порівняльний, який було використано для порівняння інформативних можливостей різних за характером джерел; історико-типологічний, що дозволив провести типологізацію та класифікацію джерел, окреслити їхні спільні та відмінні риси.

До третьої групи належать спеціальні джерелознавчі методи: джерелознавчі аналіз та синтез, які дозволили визначити достовірність, повноту, репрезентативність джерельної бази, визначити її інформативний потенціал.

Наукова новизна дослідження полягає в таких положеннях:

Уперше:

- комплексно розглянутий масив документальних матеріалів з історії розвитку біржової справи України в другій половині XIX – на початку XX ст.;

- докладно охарактеризовано різні за своїм характером, призначенням та спрямуванням джерельні матеріали, у яких показана діяльність біржових установ України в досліджуваній період;

- уведено до наукового обігу низку документальних матеріалів, що раніше не публікувалися;

- здійснено джерелознавчий аналіз досліджуваних документальних матеріалів на предмет інформативності як джерела з історії розвитку біржової справи України у другій половині XIX – на початку XX ст.;

Дістало подальшого розвитку:

- вивчення інформативних можливостей спеціалізованих періодичних видань, у яких розкривалася діяльність українських біржових установ у досліджуваній період;

- дослідження нормативно-правової документації з регулювання діяльності біржових установ України в другій половині XIX – на початку XX ст.;

- джерелознавчий аналіз публіцистичних, літературних та наукових творів сучасників подій.

Уточнено:

- репрезентативність документальних матеріалів у процесі вивчення господарського розвитку Наддніпрянської України в другій половині XIX – на початку XX ст.;

- обсяг джерел, уведених до наукового обігу з досліджуваної проблематики.

Особистий внесок здобувача полягає у формулюванні та самостійному розв'язанні актуальної наукової проблеми. Представлена дисертація є самостійно виконаною науковою працею, усі її висновки та рекомендації ґрунтуються на

результатах власних досліджень здобувача. Дисертанту вдалося вперше здійснити комплексний аналіз писемних джерел з історії становлення та розвитку біржової справи України в другій половині XIX – на початку XXI ст.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання її головних положень та висновків у процесі дослідження соціально-економічного розвитку українських земель у другій половині XIX – на початку XX ст., а також під час розробки методичних посібників та спецкурсів з джерелознавства. Документальні матеріали, уведені до наукового обігу, можуть бути використані в процесі написання дисертацій, монографій та підручників з історії України.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження пройшли апробацію на засіданнях кафедр всесвітньої історії та міжнародних відносин та історії України ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», а також на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Україна у світовому історичному просторі» (21 квітня 2017 р., м. Маріуполь), III Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті» (29 – 30 березня 2018 р., Ченстохова – Ужгород – Дрогобич), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Луганщина: краєзнавчі розвідки» (24 квітня 2018 р., м. Старобільськ)

Публікації. Зміст дисертації відображено у восьми публікаціях, п'ять з яких у фахових виданнях.

Структура роботи. Зазначені мета та завдання роботи зумовили її структуру. Дисертація складається зі вступу, 5 розділів, 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і літератури. Повний обсяг дисертації становить 195 сторінок, з них основного тексту 163 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дисертаційної теми, розкрито зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, визначено об'єкт і предмет, мету і завдання дослідження, окреслено хронологічні межі, розкрито методологічну основу, наукову новизну, практичне значення та апробацію результатів дисертації.

У **першому розділі** – «**Стан вивчення проблеми, джерельна база та методологічні засади дослідження**» – проаналізовано історіографію та археографію дослідження, схарактеризовано його теоретико-методологічні засади, а також наведено класифікаційну схему джерел з історії розвитку біржової справи України в другій половині XIX – на початку XX ст.

У **підрозділі 1.1.** «*Стан вивчення проблеми в українській та зарубіжній історіографії*» проаналізовано головні результати вивчення досліджуваної проблеми вітчизняними та зарубіжними науковцями.

Логіка дослідження зумовила вибір комплексу історичних та джерелознавчих праць вітчизняних та зарубіжних спеціалістів, які можна умовно поділити на три групи.

До **першої** групи слід включити праці із загального джерелознавства. Серед наукових праць цієї групи відзначимо колективну монографію «Історичне

джерелознавство», підготовлену такими провідними українськими науковцями, як Я. Калакура, І. Войцехівська та ін. У цій праці представлена класифікація головних історичних джерел, показані основні методики їх пошуку, опрацювання й подальшого наукового використання.

Також були опрацьовані наукові праці М. Варшавчика, І. Крип'якевича, В. Підгаєцького, Ю. Русіна, В. Сарбей, В. Стрельського, В. Фарсобіна та ін.

До другої групи належать джерелознавчі дослідження, у яких розглянуто проблеми, пов'язані з соціально-економічною історією України у період, який вивчається. Серед них можна відзначити наукові статті Н. Радченко¹, О. Пилипенко², В. Тупова³, К. Реві⁴ та ін.

Третю групу складають наукові роботи вітчизняних та зарубіжних істориків, у яких розглянуто соціально-економічні процеси в Наддніпрянській Україні в досліджуваний період, зокрема і діяльність провідних біржових установ.

Перші наукові праці, у яких розглядалися різні аспекти біржової діяльності в Україні, почали з'являтися ще в середині XIX ст. Це роботи М. Боголепова⁵, О. Дмитрієва⁶, М. Соболева⁷, В. Судейкіна⁸ та ін.

У радянський час діяльність українських біржових установ у другій половині XIX – на початку XX ст. вивчали такі вчені-історики, як В. Бовикін⁹, С. Боровий¹⁰, І. Гіндін¹¹, А. Корелін¹², В. Лаверічев¹³, Ю. Райський¹⁴.

Серед робіт сучасних українських науковців найбільш актуальними під час дослідження виявилися монографія та наукові статті С. Мошенського¹⁵.

¹Радченко Н. М. Кредитно-фінансові установи України другої половини XIX – початку XX ст. у працях радянських дослідників. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. 2015. № 8 (297) грудень. С. 85 – 90.

²Пилипенко О. Опубліковані джерела з історії зовнішньоекономічної діяльності України у складі Російської імперії у XIX – на початку XX століть. Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: Зб. наук. пр. 2007. Вип. 15. С. 124 – 134.

³Тупов В. С. Биржевое законодательство России. Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. История. М.: РАН, 1995. С. 59 – 83.

⁴Рева К. А. Биржевое движение России в отечественной историографии Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2015. № 1. Ч. 2. С. 150 – 154.

⁵Русские биржевые ценности. Справочная часть. Русский биржевой ежегодник. Петроград.: Типография министерства финансов, 1914 – 1915. 191 с.

⁶Дмитриев А. Биржа, биржевые посредники и биржевые операции. СПб.: в типографии В. Головина, 1863. 157 с.

⁷Соболев М. Н. Коммерческая география России. Очерк хозяйственной статистики и географии России сравнительно с иностранными государствами. М.: Типография И. Н. Кушнерева, 1916. 261 с.

⁸Судейкин В. Биржи и биржевые операции. СПб.: Типография северного телеграфного агентства, 1892. 116 с.

⁹Бовыкин В. И. Финансовый капитал в России накануне Первой мировой войны. М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2001. 320 с.

¹⁰Боровой С. Я., Д. Кредит и банки в России (середина XVII – 1861). М.: Наука, 1958. 238 с.

¹¹Гиндин И. Ф. Государственный банк и экономика царского правительства (1861 – 1892). М.: Госфиниздат, 1960. 415 с.

¹²Корелін А. П. Крупный сельскохозяйственный кредит в капиталистической России. Исторические записки. Т. 106. М.: 1981. С. 162 – 204.

¹³Лаверычев В. Я. Государственно-монополистический капитализм в дореволюционной России. Производительные силы и монополистический капитал в России и Германии в конце XIX – начале XX в. М., 1986. С. 71 – 90.

¹⁴Райський Ю. Л. Направление поземельного кредита акционерных банков в период столыпинской аграрной реформы. Научные труды Курского пед. ин-та, 1973. Т. 11 (104).

¹⁵Мошенський С. З. Харківська біржа. XIX – початок XX ст. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2015. Вип. 2 (32). С. 203 – 218.

Аналіз історіографічної бази засвідчив відсутність в українській історичній науці комплексних досліджень джерельних матеріалів, у яких висвітлюється діяльність бірж України у складі Російської імперії в другій половині XIX – на початку XX ст.

У підрозділі 1.2. «Археографія досліджуваної проблеми» проаналізовано головний джерельний масив з досліджуваної проблематики, географія та стан зберігання опублікованих та архівних документів, їхнє інформаційне наповнення.

Під час написання дисертаційної роботи широко використовувалися й архівні, і опубліковані документальні матеріали.

Значна кількість архівних документальних матеріалів, що пов'язана з діяльністю Київської біржі, зберігається у фондах Центрального державного історичного архіву України (м. Київ). Зокрема, це фонд «Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернаторства».

Матеріали архівних фондів розподілені, зазвичай, за структурно-хронологічним принципом. У більшості випадків це оригінальні документи й завірені копії, представлені в друкованому й рукописному варіантах.

Частину документів хронологічно відносять до 60-х рр. XIX ст. Цей пласт рукописних джерельних матеріалів був об'єднаний у єдину «Справу про створення у місті Києві купецької біржі»¹⁶ та «Справу про заснування товарної біржі у місті Рівне»¹⁷.

Значна частина опрацьованих джерельних матеріалів зберігається у Фонді О. Строганова, Відділі рідкісних видань Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. Мечникова, зокрема діловодна та звітна документація Одеського біржового комітету, рапорти та доповідні записки одеських біржовиків до різних державних установ, місцева періодична преса, у якій регулярно публікувалися матеріали, пов'язані з біржовою торгівлею.

Окремі опубліковані джерельні матеріали, у яких розкривається діяльність біржових установ України в другій половині XIX – на початку XX ст., представлені у фондах Російської національної бібліотеки (м. Санкт-Петербург). Так, тут зберігаються опубліковані законодавчі акти, що регулювали діяльність біржових установ України, а також статутні документи провідних українських бірж. Зокрема, це «Статут торговий» та біржові статuti, які були опубліковані в другій частині одинадцятого тому «Зведення законів Російської імперії» видавництва 1857 р. під назвою «Кредитний, торговий, промисловий, фабричний, заводський та статут ремісничий»¹⁸.

Серед документів другої групи, що зберігаються у фондах Російської національної бібліотеки, варто виділити «Журнал засідань Найвище затвердженої

¹⁶ Дело об учреждении в г. Киеве биржевой купеческой биржи. Имеется отчет Киевского биржевого комитета за 1893 г. 11 июля 1864 г. – 16 февраля 1894 г. // ЦДІА України (Центральний державний історичний архів України). Ф № 442. Канц. Киев., Под., и Вол. ген.-губ. Оп. 39. Д. 519. 149 л.

¹⁷ Дело об учреждении товарной биржи в г. Ровно. 21 января 1909 – 21 сентября 1910 г. // ЦДІА України (Центральний державний історичний архів України). Ф № 442. Канц. Киев., Под., и Вол. ген.-губ. Оп. 639. л. 1 – 5.

¹⁸ 14. Свод законов Российской империи по велению государя императора Николая первого составленный. Издания 1857 года. Том одиннадцатый. Часть вторая. Уставы кредитный, торговый, о промышленности фабричной и заводской, и устав ремесленный. СПб.: В типографии Второго отделения собственной его имперского величества канцелярии, 1857. 1249 с.

Комісії з перегляду діючих законоположень про біржі та акціонерні компанії»¹⁹, що були опубліковані за наказом Міністерства Фінансів у 1898 р. У другій частині видання, присвяченій реформам біржового законодавства, розміщено стенограми 12-ти засідань, які, зокрема, містять опубліковані промови представників Київського, Одеського та Харківського біржових комітетів.

Отже, можна констатувати наявність значної кількості неопублікованих та неопрацьованих документів, які потребують обробки та підготовки до введення в науковий обіг. До негативних чинників можна віднести велику розпорошеність архівів та наукових бібліотечних закладів, у яких зберігаються документальні матеріали.

У підрозділі 1.3. «Методологічні засади дослідження» розглянуті науково-методологічні принципи, підходи та методи дослідження різних за своїм характером джерел з історії біржової справи України.

Теоретичною основою дослідження є принципи історизму, об'єктивності, усебічності, системності.

Методологічний інструментарій дослідження складається з загальнонаукових, загальноісторичних, спеціальних джерелознавчих методів.

Першу групу загальнонаукових методів складають аналіз, синтез, індукція, дедукція. Вони дозволили окреслити загальне поле дослідження.

Метод аналізу дав змогу провести докладне вивчення джерельних матеріалів та дати їм наукову оцінку, проаналізувати подану в них історичну інформацію про розвиток біржової справи України в середині ХІХ – на початку ХХ ст. Метод синтезу уможливив узагальнення особливостей та специфічних рис різних за характером джерел. Використання методів індукції та дедукції дозволило сформулювати теоретичні знання щодо специфіки та особливостей різних за своїм характером джерел з історії біржової справи України в досліджуваний період, визначити основні їхні риси.

Другу групу склали загальноісторичні методи. Так, використання історико-порівняльного методу дозволило порівняти інформаційні можливості різних за своїм характером документальних джерел. Зіставлення різновидів джерельної документації різних рівнів дало змогу виявити загальне й особливе у формулярах цих матеріалів.

Своєю чергою історико-типологічний метод дозволив виконати типологізацію та класифікацію опрацьованих джерельних матеріалів, окреслити їхні спільні та відмінні риси.

Цей метод пізнання дав змогу упорядкувати сукупності об'єктів дослідження (писемних джерел з історії біржової справи України в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.) на якісно певні групи на основі властивих їм спільних суттєвих ознак.

Третю групу склали спеціальні джерелознавчі та архівознавчі методи, зокрема метод джерелознавчого аналізу та синтезу, який дав змогу визначити повноту,

¹⁹ 11. Министерство финансов. Журналы заседаний высочайшей учрежденной комиссии по пересмотру действующих законоположений о биржах и акционерных компаниях. СПб.: Типо-литография Б. М. Вольца, 1898. 497 с.

достовірність, репрезентативність різних документів, які склали основу джерельної бази дослідження. До того ж за допомогою цього методу було розглянуто інформаційний потенціал джерел.

Також активно використовувався такий спеціальний джерелознавчий метод, як метод функціонального аналізу.

Обраний методологічний інструментарій сприяв забезпеченню наукової достовірності результатів дослідження.

Отже, вивчаючи масив джерельних матеріалів, ми спиралися на комплекс і загальнонаукових, і спеціалізованих методів та принципів, притаманних для джерелознавчих досліджень. Серед загальнонаукових найбільш корисними виявилися такі: історизму, об'єктивності, усебічності, системності, історіографічної традиції.

Своєю чергою методологічний інструментарій дослідження можна розділити на п'ять груп методів: загальнонаукові, загальноісторичні, спеціальні джерелознавчі, методи соціальних наук та методи інших наук.

Комплексне та системне використання вищезгаданих методів та принципів дозволило реалізувати поставлені в дисертації мету та завдання.

У підрозділі 1.4. «Класифікація джерел з історії біржової справи в Україні» представлена класифікаційна схема розподілу джерел з історії банківської справи України в другій половині XIX – початку XX ст.

Комбінований підхід до класифікації задіяних у дослідженні джерельних матеріалів дозволив представити таку класифікаційну схему їх розподілу:

1) нормативно-правові документи вищих органів влади Російської імперії та провідних біржових установ, зокрема законодавчі документи, що регулювали біржову справу в Російській імперії, інструкції для учасників біржової торгівлі з боку центральних та місцевих органів влади, статuti провідних біржових установ – Одеської, Київської та Харківської бірж тощо;

2) діловодна документація біржових комітетів: звітна документація біржових комітетів; рапорти та доповідні записки до державних установ щодо шляхів підвищення ефективності діяльності бірж;

3) загальноросійська та місцева преса другої половини XIX – початку XX ст.: місцеві офіційні видання; місцеві приватні видання; загальноросійські спеціалізовані видання;

4) джерела особового походження – літературні та публіцистичні твори, у яких висвітлюються ті чи ті аспекти біржової діяльності на території України в досліджуваний період.

Другий розділ – «Нормативно-правові документи як джерело з історії розвитку біржової справи України у другій половині XIX – на початку XX ст.» – присвячений аналізу головних законодавчих актів, які регулювали діяльність українських біржових установ.

У підрозділі 2.1. «Законодавчі документи діяльності бірж у Російській імперії у другій половині XIX – на початку XX ст.» розглянуто головні нормативно-правові документи, які визначали порядок діяльності бірж України. Існуюче на той час біржове право було включено до т. зв. «Зведення закладів та статутів торгівельних»

(у пізніших виданнях назва була замінена на «Статут торговий»). Цей документ містився в другій частині 11-го тому «Зведення законів Російської імперії», а також у книзі V «Про торговельні постанови», у розділі II «Про біржі та біржові постанови».

Третя книга цього документа під назвою «Про торговельні установи», у якій безпосередньо викладений порядок організації діяльності бірж, складається з чотирьох розділів. Перший розділ присвячений визначенню поняття «біржа» та головних правил її функціонування. Другий розділ регулював діяльність біржових маклерів та порядку складання маклерських книг. Нарешті, у двох останніх розділах викладені головні правопорушення під час діяльності бірж та визначені головні покарання.

Нормативно-правові документи вищих органів влади Російської імперії дозволяють розглянути процес становлення та систему організації біржової торгівлі в другій половині XIX – на початку XX ст.

Опрацьований значний пласт нормативно-правової документації, пов'язаної з діяльністю бірж, дозволяє стверджувати, що вони мали досить високий рівень автономності у вирішенні внутрішніх питань і організаційного, і господарчого характеру.

У підрозділі 2.2. «Інформативна насиченість біржових статутів як регламентуючих документів їхньої діяльності» представлений аналіз біржових статутів – головних законодавчих документів, які регулювали діяльність українських бірж у другій половині XIX – на початку XX ст. Статути провідних бірж України – Київської, Одеської, Харківської – регулярно публікувалися в фундаментальних зібраннях нормативно-правових актів Російської імперії.

За майже повною тотожністю статутних документів різних українських бірж, тим не менш, простежуються і певні відмінності, які виявлялися в організації біржових торгів, визначенні функцій, прав та обов'язків біржових громад і комітетів. Їхня поява насамперед була зумовлена господарчою специфікою тих чи тих регіонів України, динамікою комерційного життя. Різняться і статус біржової громади, рівень її контролю за діяльністю біржових комітетів.

Водночас відзначимо, що досить часто статути недостатньо враховували місцеву специфіку діяльності українських біржових установ.

Тим не менш, матеріали цієї класифікаційної групи дозволяють скласти уявлення про організацію біржової торгівлі в українських землях у досліджуваний період, виявити головні напрями діяльності біржових установ, які оформлювалися відповідно до господарчої специфіки того чи того регіону.

Третій розділ – «Характеристика діловодної документації біржових комітетів» – присвячений аналізу діловодних документальних матеріалів, які дозволяють скласти уявлення про основні напрями та характер діяльності головних українських бірж у досліджуваний період.

У підрозділі 3.1. «Звіти біржових комітетів як джерело з історії діяльності провідних біржових установ України у другій половині XIX – на початку XX ст.» розглянуто комплекс звітної документації біржових установ, зокрема Києва та Одеси, у досліджуваний період.

По-перше, це організаційно-правова документація, яка дає змогу простежити порядок організації біржової торгівлі, висвітлити процес створення біржових установ, виявити особливості відносин між біржовим товариством та державними органами.

По-друге, головний масив документів цієї групи складають архівні матеріали «Справи про створення у місті Києві купецької біржі», які дозволяють розглянути процес відкриття Київської біржі, зокрема, узгодження цього проекту різними державними установами – починаючи від київського голови і закінчуючи різними загальноімперськими департаментами, міністерствами та відомствами.

По-третє, звітна документація біржових комітетів Одеської та Київської бірж за різні роки. Звіти біржових комітетів містять важливі свідчення щодо розвитку торгівлі і зовнішньої, і внутрішньої, у яких активну роль брали біржові установи. Також аналізувалися тенденції розвитку провідних господарчих галузей регіонів, пов'язаних із зовнішніми ринками; представлені результати збору врожаю збіжжя та цукру; розглядалися результати цінової та митної політики уряду, висвітлювалися міжнародні події, що могли негативно або позитивно вплинути на розвиток зернового ринку.

У підрозділі 3.2. «Доповідні записки, рапорти біржових комітетів до державних установ та їх значення у процесі дослідження розвитку біржової справи України» наведений джерелознавчий аналіз рапортів та доповідних записок біржовиків до органів влади із висловленням рекомендацій щодо покращення біржової торгівлі. Думки представників біржових комітетів стосовно цих питань друкувалися і як доповнення до загальних звітів, і у вигляді окремих брошурованих видань. Викладені в них рекомендації стосувалися питань, які мали сприяти покращенню біржової торгівлі. Вони стосувалися зменшення або збільшення митних зборів, залізничних тарифів, зміни порядку обрання представників від бірж при державних органах або комісіях і т. ін.

Цей пласт джерельних матеріалів дозволяє виявити коло інтересів біржової громади України в досліджуваній період у комерційній сфері, реакцію біржовиків на ті чи ті політичні події, розглянути особливості стосунків між біржовими комітетами та органами місцевої та центральної влади.

Четвертий розділ – «Аналіз діяльності українських біржових установ за матеріалами періодичної преси» – присвячено висвітленню діяльності провідних біржових установ України на сторінках газет та журналів.

У підрозділі 4.1. «Висвітлення процесу функціонування біржової справи України у загальноросійській періодиці» проаналізовано ступінь висвітлення діяльності українських бірж у загальноросійських періодичних виданнях.

Це статті, що були надруковані у виданнях «Біржа», «Біржові відомості», «Комерсант», «Фінансовий огляд», «Банківська справа», «Вісник фінансів, промисловості і торгівлі» та ін. Матеріали, опубліковані там, мають опосередковане значення. Їх відносна інформаційна цінність зумовлена тим, що статті, розміщені в цих виданнях, здебільшого присвячувалися аналізу загальних тенденцій розвитку біржової торгівлі в Росії. Українські біржі, які вважали провінційними, досить часто не потрапляли в поле зору столичних журналістів. Переважна більшість інформації,

представленої в загальноросійських виданнях, стосувалася курсів акцій та цінних паперів, які котувалися на них. Також аналізувалася частка біржової торгівлі в Україні в торгівельних операціях, які проводилися на території Російської імперії.

Підрозділ 4.2. «Регіональна періодика як джерело з історії біржової справи в Україні» присвячений аналізу статей про біржову діяльність в Україні в другій половині XIX – початку XX ст.

Діяльність провідних біржових установ України досить широко висвітлювалася в місцевих періодичних виданнях. Зокрема у таких, як «Одеський вісник» (з окремою рубрикою – «Одеський біржовий бюлетень»), «Одеський листок», «Київська біржа. Торговий бюлетень», «Київське слово», «Киянин», «Харківські відомості». Наведена у періодичних друкованих виданнях інформація дозволяє в динаміці розглянути розвиток головних міжнародних ринків, до яких були залучені провідні біржі України.

Більшість інформації, розміщеної на сторінках видань, являла собою короткі повідомлення про курси валют, котування акцій та цінних паперів, висвітлювала стан фрахту, наповненості складів тим чи тим товаром, коротко аналізувала стан справ на тих чи тих ярмарках, що проходили в різні сезони. Висвітлювалися також головні тенденції загальноросійського та західноєвропейського біржового світу.

Більшість матеріалів аналітичного характеру була зосереджена в тих періодичних виданнях, які виходили на приватні кошти та не залежали від органів влади. У таких виданнях досить популярною була критика певних аспектів діяльності місцевої біржі, зокрема регулярно викривалася практика надмірної, авантюрної біржової спекуляції, яка, на думку авторів статей, шкодила розвитку біржової справи та викликала недовіру до біржі з боку одеського суспільства. Найбільш повно та детально біржове життя висвітлювалося в одеських газетах та журналах «Одеський вісник» та «Одеський листок».

Що ж стосується висвітлення діяльності інших біржових установ України, то треба вказати, що вона була досить незначною. Більш-менш змістовні статті, у яких була представлена діяльність Київської біржі, трапляються у виданні «Київське слово». Поруч із офіційною комерційною інформацією, що друкувалася в газеті, на її сторінках можна було ознайомитися з матеріалами аналітичного та критичного характеру, присвяченими переважно викриттю біржової спекуляції як одного з ганебних та шкідливих явищ.

Щодо діяльності Харківської біржі, то її висвітлення в місцевих періодичних виданнях переважно обмежувалося тільки офіційними повідомленнями про курси акцій та валют на чергових біржових торгах.

Місцеві періодичні видання є цінним джерелом з історії становлення та розвитку біржової справи в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. Разом з тим, використання цього виду документальних матеріалів у процесі наукового дослідження вимагає від ученого розуміння важливих чинників, які впливали на подачу матеріалів та їх характеристику. Зокрема, важливим є визначення ступеня взаємодії конкретного видання, у якому йшлося про біржові справи, із державними та губерньськими органами влади. Якщо в офіційних газетах

та журналах здебільшого не викривалися недоліки тодішньої біржової системи, то у приватній пресі досить часто розміщувалися критичні статті щодо цієї проблеми.

П'ятий розділ – «Відображення розвитку біржової діяльності у джерелах особового походження» – присвячений аналізу мемуарів, публіцистичних, наукових та літературних творів сучасників подій, у яких висвітлювалися ті чи ті аспекти біржового життя України в досліджуваній період.

У підрозділі 5.1. «*Біржова діяльність України у мемуарних та публіцистичних творах*» наведений аналіз нарративних матеріалів переважно публіцистичного та наукового характеру, написаних на основі безпосередньої обізнаності їхніх авторів з діяльністю провідних біржових установ України в період, який досліджується.

Зокрема, значну наукову та інформативну цінність має видання «Російські біржі», яке складається з чотирьох томів – «видань», що публікувалися впродовж 1896 – 1900 рр. С. Невзоровим (1861 – 1936 рр.). Він багато років займався вивченням торговельного права Російської імперії, а в 1896 р. здійснив наукову експедицію у «внутрішні райони Росії», під час якої вивчав організацію біржової справи в тих чи тих містах, зокрема в Києві, Харкові та Одесі.

Діяльність Харківської біржі наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. розглядав в одній зі своїх статей провідний російський учений К. Скальковський, що була опублікована в збірці «Нова книга. Публіцистика. Економічні питання. Шляхові враження», яка вийшла друком у 1904 р. Загалом автор досить критично ставиться до діяльності цього біржового закладу, навіть називає його «бюрократичною вигадкою».

Вищезгадані праці дозволяють зрозуміти глибинну специфіку діяльності провідних біржових установ України, показати їхній «закулісний бік», виявити недоліки, які викривалися та критикувалися.

У підрозділі 5.2. «*Літературні твори як опосередковане джерело з історії біржової справи України*» представлений аналіз літературних творів, у яких висвітлювалися ті чи ті аспекти біржового життя України. Це твори таких письменників, як П. Боборикін, В. Короленко, Д. Мамін-Сибіряк, А. Чехов та ін.

Так, у творі «Менахем-Мендл» відомий письменник Шолом-Алейхем безпосередньо описував діяльність провідних біржових установ Києва та Одеси, що дозволяє оцінити внутрішній світ біржі, неофіційний бік її діяльності, а це неможливо зробити, вивчаючи інші види джерел. Детально проаналізовано специфіку організації біржової торгівлі, показано ризики, з якими доводилося стикатися головним учасникам біржового процесу та маклерам. Важливим є й показаний у романі взаємозв'язок між провінційними біржами та відповідними установами Санкт-Петербурга, Москви, Варшави, а також провідними іноземними біржами. Серед головних недоліків біржової діяльності, судячи зі змісту твору, були надмірна спекуляція на курсах акцій, котуваннях цінних паперів, авантюристичні спроби маклерів перепродати товари за завищеною ціною, різні шахрайські схеми, характерні для біржової торгівлі.

У творі представлені навіть професійний сленг, яким користувалися учасники біржових торгів, способи укладання неформальних угод та налагодження

комерційних контактів, що існували в Одесі та Києві. Детально показаний «світ кафе-шантанів», де відбувалася реальна біржова діяльність.

Водночас необхідно зазначити, що Шолом-Алейхем створив передусім літературний твір, у якому в сатиричній формі ділився своїм життєвим досвідом. Це дещо зменшує наукову цінність джерела та потребує його розгляду тільки в комплексі з іншими документальними матеріалами.

У **висновках** сформульовано загальні підсумки дослідження. Вивчення джерельної бази з історії становлення та розвитку біржової справи України дало змогу розглянути великий комплекс різних за своїм характером та інформаційною наповненістю документальних матеріалів.

I. Аналіз історіографічної бази засвідчив відсутність в українській історичній науці комплексних досліджень джерельних матеріалів, у яких висвітлюється діяльність бірж України у другій половині XIX – на початку XX ст. Окремі спроби українських науковців проаналізувати ті чи ті опубліковані або архівні матеріали з цієї проблематики були здійснені в межах вивчення інших наукових питань.

У значній кількості праць відсутній джерелознавчий аналіз біржових документів, оскільки вони використовувалися переважно для висвітлення тих чи тих історичних проблем і самі не були предметом докладного та структурного вивчення.

II. У процесі реалізації поставлених мети та завдань були опрацьовані різні за своїм характером джерельні матеріали з історії біржової справи в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. На основі аналізу праць провідних українських істориків-джерелознавців, а також зважаючи на представлені ними схеми розподілу та систематизації документальних матеріалів, була розроблена власна класифікація джерел. Комплекс опрацьованих документальних матеріалів складається з таких важливих класифікаційних груп: 1) нормативно-правові та статутні документи вищих органів влади Російської імперії та провідних біржових установ; 2) діловодні документи біржових комітетів; 3) джерела особового походження, представлені публіцистичними та літературними творами сучасників подій. До цієї категорії джерел можна віднести наукові економічні праці, у яких розглядався розвиток біржової справи в Російській імперії загалом; 4) загальноросійські та місцеві періодичні видання другої половини XIX – початку XX ст.

III. Кожне з опрацьованих джерел належить до різних класифікаційних груп, надає можливість проаналізувати певний аспект розвитку біржової справи України в досліджуваний період.

Зокрема, матеріали, що належать до першої групи – законодавчі та статутні документи вищих органів влади Російської імперії та провідних біржових установ, – дозволяють розглянути процес становлення системи біржової організації в другій половині XIX – на початку XX ст. У представлених документах визначені права та обов'язки українських біржових установ, показаний ступінь їхньої залежності від загальноросійських та місцевих органів влади, представлена організаційна структура бірж, повноваження біржових керівних органів, зокрема біржових комітетів та біржових громад.

До цієї групи належить також статутна документація провідних біржових установ України, які діяли в досліджуваний період. Саме статuti були головними

регулювальними документами з діяльності біржових установ України, зокрема Одеської, Київської та Харківської. Вони встановлювали права та обов'язки провідних учасників біржових торгів і звичайних комерсантів, і маклерів та гоф-маклерів, визначали час проведення біржових торгів, окреслювали систему покарань за порушення правил біржової торгівлі. Окремо в цьому документі був сформульований порядок обрання керівного органу біржових установ – біржового комітету, показані його повноваження та способи організації господарської діяльності.

Разом із тим, вивчення історії розвитку біржової справи України в другій половині XIX – на початку XX ст. лише на основі аналізу нормативно-правових документів не можливе, оскільки документальні матеріали цієї групи відображають лише формальний підхід до організації роботи бірж. Вони не дозволяють простежити реальні механізми біржової активності, її результати та наслідки. Отже, використання цієї категорії джерел буде ефективним лише в комплексі з іншими матеріалами.

Джерельні матеріали другої класифікаційної групи складаються переважно зі звітних документів біржових комітетів, які мають важливе значення не тільки в процесі дослідження біржової справи, а й у вивченні соціально-економічної історії України в досліджуваний період. Це пов'язано з тим, що у звітах біржових комітетів, які друкувалися раз на рік та відправлялися до провідних державних установ, були представлені тенденції розвитку провідних господарчих галузей регіонів, до яких були залучені біржі України.

Отже, звітна документація керівних органів провідних біржових установ України, які діяли в досліджуваний період, являє собою докладне зібрання інформації комерційного характеру, якою цікавилися торговці та представники біржової громади.

Усебічний аналіз діяльності біржових установ України в другій половині XIX – на початку XX ст. не можна вважати повним без джерел особового походження, у яких була представлена ця проблема. Ми розглянули документальні матеріали цієї групи, написані на основі особистого життєвого досвіду авторів, їх безпосереднього знайомства з діяльністю провідних біржових установ України, але доцільно зазначити, що використання цього виду джерельних матеріалів можливе лише в комплексі з іншими.

Важливим джерелом з історії розвитку біржової справи в досліджуваний період є загальноросійські та місцеві періодичні видання, які виходили друком у другій половині XIX – на початку XX ст. Серед них особливо цінними виявилися місцеві офіційні та приватні видання, у яких розкрито ті чи ті аспекти досліджуваної проблематики.

Аналіз публікацій у друкованих періодичних виданнях показує, що біржові справи, зокрема в Одесі та Києві, висвітлювалися досить докладно. Серед найбільш поширених новин про діяльність біржі в провідних містах України були курси акцій та валют, що публікувалися майже щоденно. Окрім того, значний пласт інформації про діяльність біржових установ можна знайти в спеціалізованих виданнях – біржових бюлетенях або на сторінках офіційних газет.

Зауважимо, що використання цього виду документальних матеріалів у процесі наукового дослідження вимагає від ученого розуміння важливих чинників, які впливали на подачу матеріалів та їхню характеристику. По-перше, важливим є визначення ступеня взаємодії конкретного видання, у якому йшлося про біржові справи, із державними та губернськими органами влади. Якщо в офіційних газетах та журналах здебільшого не викривалися недоліки тодішньої біржової системи, то в приватній пресі досить часто розміщувалися критичні статті щодо цієї проблеми. Саме тому повноцінне вивчення розвитку біржової справи на основі використання матеріалів періодичної преси можливе лише за умови комбінування різних за своїм характером та походженням видань.

IV. Що стосується рівня достовірності опрацьованих документальних матеріалів, тематичного спрямування та інформаційної насиченості, то можна відзначити, що аналіз джерел свідчить про те, що організація біржової справи в Україні характеризувалася досить високим ступенем автономії цих установ у процесі вирішення ними внутрішніх питань. У Російській імперії фактично не існувало детально розробленої нормативно-правової системи регулювання діяльності бірж, яка складалася з положень, що були сформульовані у біржових статутах, найважливіші з яких навіть друкувалися у «Зібранні законів Російської імперії».

Разом з тим відзначимо, що за своїм характером статутні матеріали були майже тотожні, оскільки були практично копіями столичної Санкт-Петербурзької біржі. Отже, вони не враховували місцевої специфіки діяльності, зокрема українських біржових установ. Для статутних матеріалів притаманний певний формалізм, який виявлявся під час їх складення, оскільки досить часто вони розроблялися лише для того, щоб відкрити біржу в тому чи тому українському місті.

Що ж стосується діловодної документації, зокрема звітів біржових комітетів, то стосовно їхньої інформативної цінності можна стверджувати, що, займаючись переважно комерційними операціями, пов'язаними з міжнародною торгівлею збіжжям та цукром, біржові комітети провідних біржових установ України концентрували увагу саме на цих сферах.

Водночас у звітах, за винятком коротких повідомлень про фінансову й господарчу діяльність бірж та про кадрові перестановки в їхніх керівних органах, практично не висвітлюється безпосередня її діяльність за той чи той проміжок часу. Тому наукова цінність їх відносна та дозволяє проаналізувати переважно загальні комерційні питання, які були актуальні для біржового співтовариства.

Принципово відмінною є інформація, що була представлена в джерелах особового походження. Автори літературних, наукових та публіцистичних творів, на відміну від документів офіційного характеру, могли собі дозволити критичні висловлювання щодо діяльності бірж та організації біржової справи і в Російській імперії загалом, і в Україні зокрема. Так, серед головних недоліків вони називали такі: надмірну забюрократизованість і залежність бірж від державних органів влади, деформацію окремих ринкових механізмів, що негативно впливало на діяльність біржових установ, відсутність необхідного біржового законодавства, низькі обсяги

біржової торгівлі, надмірну спекулятивну активність під час торгівлі акціями та цінними паперами, формальний характер існування більшості бірж України.

Разом з тим, незважаючи на інформаційну насиченість, джерела особового походження мають суб'єктивний характер та досить часто відображають не реальний стан справ, а особистий досвід їх авторів, яким довелося брати участь у біржовій торгівлі.

Що ж стосується періодичних видань, то відзначимо, що ці документальні матеріали містили інформацію про тенденції розвитку тих чи тих господарчих галузей краю, пов'язаних із біржовою торгівлею, аналіз перспектив урожаю цукру та збіжжя та відповідно перспективи встановлення майбутніх цін на ці товари.

Інформаційна цінність цього виду джерельних матеріалів зумовлена й тим, що на сторінках цих газет та журналів публікувалися критичні статті щодо біржової торгівлі в Україні.

Отже, кожне з охарактеризованих у дисертаційній роботі джерел має різний інформаційний потенціал та насиченість. Проаналізовані матеріали висвітлюють різнобічні аспекти розвитку біржової справи в Україні в досліджуваний період. Нормативно-правові документи дозволяють розглянути юридичний статус біржових установ України; звітна документація – інтереси біржового світу щодо певних комерційних та торгівельних питань, нарративні матеріали – ставлення до біржової торгівлі з боку певних верств суспільства; тогочасна преса – негативні тенденції розвитку біржової справи в другій половині XIX – на початку XX ст. Тому для повноцінного розкриття проблеми, яка вивчається, важливе комплексне поєднання всього пласта документальних матеріалів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Статті у фахових виданнях

1. Алтухов О. А. Становлення біржової справи та економічний розвиток українських земель у складі Російської імперії в XIX ст. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2016. № 8 (305). С. 69–75.

2. Алтухов О. А. Розвиток біржової справи в Україні у другій половині XX ст. за статутними документами Одеської та Київської бірж. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2017. № 9 (314). С. 48–58.

3. Алтухов О. А. Статути Одеської та Київської бірж як джерело з історії розвитку біржової справи України у другій половині XIX ст. *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич : Посвіт, 2018. Вип. 6. С. 40–46.

4. Алтухов О. А. «Банкова енциклопедія» 1917 р., як джерело з історії розвитку біржової справи України наприкінці XIX – на початку XX ст. *Гілея*. Збірник наукових праць. 2018. Вип. 132 (5). С. 34–37.

5. Алтухов О. А. Звіти Київського та Одеського біржових комітетів як джерело з історії біржової справи в Україні у останній третині XIX – на початку XX ст. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2018. № 1 (45) червень. С. 88–95.

Матеріали конференцій

1. Алтухов О. А. Розвиток біржової справи в Україні наприкінці XVIII – у XIX ст. *Україна у світовому історичному просторі*. Збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції, 21 квітня 2017 р. м. Маріуполь. 2017. С. 43–46.

2. Алтухов О. А. Устав Одеської біржі 1870 р. як джерело з історії діяльності фінансової установи. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті*: Матеріали III-ї Міжнародної науково-практичної конференції, 29 – 30 березня 2018. Ченстохова – Ужгород – Дрогобич. 2018. С. 75–77.

3. Алтухов О. А. «Банківська енциклопедія» як джерело з історії розвитку банківської справи України наприкінці XIX – на початку XX ст. *Луганщина: краєзнавчі розвідки*: Матеріали Всеукраїнської науково – практичної конференції (м. Старобільськ, 24 квітня 2018 р.). Старобільськ. 2018. С. 98–101.

АНОТАЦІЯ

Алтухов О. А. Джерела з історії виникнення, становлення та розвитку біржової справи України (друга половина XIX – початок XX ст.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06. – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. – Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» МОН України. – Старобільськ, 2018.

Дисертація присвячена аналізу, науковій оцінці та використанню комплексу різних за характером та походженням джерел з історії виникнення, становлення та розвитку біржової справи України у другій половині XIX – початку XX ст. та виявленню їхнього інформаційного потенціалу.

Проведено роботу щодо пошуку, класифікації та публікації джерельних матеріалів, пов'язаних з діяльністю провідних біржових установ України в період, який досліджується. Зроблено висновок про їх репрезентативність, автентичність, інформаційність, а також з'ясовано специфіку публікації джерел. Доведено, що кожне зі схарактеризованих у дисертаційній роботі джерел має різний інформаційний потенціал та насиченість. Проаналізовані матеріали висвітлюють різнобічні аспекти розвитку біржової справи в Україні в досліджуваний період. Законодавчі матеріали дозволяють розглянути такий аспект, як юридичний статус біржових установ України; звітна документація – інтереси біржового світу щодо певних комерційних та торгівельних питань, нарративні матеріали – ставлення до біржової торгівлі з боку різних верств суспільства; матеріали тогочасної преси – негативні тенденції розвитку біржової справи в другій половині XIX – на початку XX ст.

Для повноцінного розкриття проблеми, яка вивчається, важливе комплексне поєднання всього пласта документальних матеріалів.

Ключові слова: біржова справа України, нормативно-правові акти, діловодна документація, джерела особового походження, періодичні видання.

АННОТАЦИЯ

Алтухов А. А. Источники по истории возникновения, становления и развития биржевого дела Украины (вторая половина XIX – начало XX в.) – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.06. – историография, источниковедение и специальные исторические дисциплины. – Государственное учреждение «Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко» МОН Украины. – Старобельск, 2018.

Диссертация посвящена анализу, научной оценке и использованию комплекса различных по характеру и происхождению источников по истории возникновения, становления и развития биржевого дела Украины во второй половине XIX – начале XX в. и выявлению их информационного потенциала.

Проведена работа по поиску, классификации и публикации документальных материалов, связанных с деятельностью ведущих биржевых учреждений Украины в исследуемый период. Сделан вывод о их репрезентативности, аутентичности, информативности, а также выяснена специфика публикации источников. Доказано, что каждый из охарактеризованных в диссертационной работе источников имеет разный информационный потенциал и насыщенность. Проанализированные материалы освещают разносторонние аспекты развития биржевого дела в Украине в исследуемый период. Законодательные материалы позволяют рассмотреть такой аспект, как юридический статус биржевых учреждений Украины; отчетная документация – интересы биржевого мира по определенным коммерческих и торговых вопросов, нарративные материалы – отношение к биржевой торговле со стороны различных слоев общества; материалы тогдашней прессы – негативные тенденции развития биржевого дела во второй половине XIX – начале XX в.

Для полноценного раскрытия проблемы изучаемой важно комплексное сочетание всего пласта документальных материалов.

Ключевые слова: биржевое дело Украине, нормативно-правовые акты, деловодная документация, источники личного происхождения, периодические издания.

SUMMARY

Altukhov O. A. Sources on history of origin, formation and development of stock-exchange industry of Ukraine (the second half of XIX – the beginning of XX centuries) - qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for the degree of candidate of historical sciences in specialty 07.00.06. – historiography, source studies and special historical disciplines. - State institution "Luhansk Taras Shevchenko national university " The Ministry of Education and Science of Ukraine. - Starobelsk, 2018.

The thesis is dedicated to the analysis, scientific estimation and using the complex of different by nature and origin sources on history of origin, formation and development of stock-exchange industry of Ukraine in the second half of XIX - the beginning of XX centuries and also revealing of their informative potential.

Using combined approach to the classification of the sources involved in the research, the next classification chart of their distribution was presented:

1) normative legal documents of supreme bodies of Russian power and leading exchange organizations of Ukraine (legislative documents regulating stock-exchange industry in the Russian Empire, instructions for the participants of exchange trade from the side of central and local government bodies; statutes of Odessa, Kyiv and Kharkov exchange houses);

2) documents of management and record keeping of exchange committees (current documentation of exchange committees; reports and memorandums to public institutions about the ways of efficiency increase of exchanges activity);

3) Russia-wide and local periodicals of the second half of XIX - the beginning of XX centuries (local official editions; local private editions; Russia-wide specialized editions);

4) the sources of personal origin - literary and publicistic writings in that one or another aspects of exchange activity on the territory of Ukraine in the investigated period are illustrated .

It is conducted the work on search, classification and publication of sources, related to activity of leading exchange establishments of Ukraine in the period that is investigated. It is made the conclusion about their representationalism, authenticity, informativeness and also it is found out the specific of sources publication.

The historiography analysis of sources study on history of stock-exchange industry of Ukraine in the investigated period is conducted. It is given the description for leading theoretical and methodological approaches to the research of sources on history of development of stock-exchange industry of Ukraine in XIX - the beginning of XX centuries. It is revealed the level of document material processed authenticity, it is determined their origin and thematic direction.

It is proved that each of the described historical documents in the thesis has different informative potential and abundance. Materials that illustrate various questions of development of stock-exchange industry in Ukraine in the investigated period are analysed. It is marked that laws and regulations allow to consider such aspect as legal status of exchange establishments of Ukraine; recordkeeping and reporting documents are the interests of exchange association in the decision of certain commercial and trade questions, materials of the personal origin are attitude toward exchange trade from the side of different layers of society; the materials of that time press are negative trends of stock-exchange industry development in the second half of XIX - the beginning of XX centuries.

It is made a conclusion that for the valuable reveal of the studied problem the complex using of all layer of documentary materials is important. In the process of research it was engaged the complex of unpublished, archived materials that are entered to scientific turn for the first time. In the process of thesis aim and tasks realization the documents from the funds of the Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv, in

particular, archival affairs about opening of new exchange establishments in the investigated period, in particular, Kyiv exchange house were used. This layer of sources allows to consider the organizational order of establishment of leading exchange establishments of Ukraine in the investigated period, to consider a value of local commercial community, province and local government bodies, and also leading ministries in this process.

Keywords: stock-exchange industry in Ukraine, laws and regulations, recordkeeping documentation, sources of the personal origin, periodicals.